

STAROŚĆ DEMOGRAFICZNA OBSZARÓW WIEJSKICH I JEJ ZRÓŻNICOWANIE

Ewa Wasilewska

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Kierownik Katedry: dr hab. Joanna Kisieleńska, prof. SGGW

Słowa kluczowe: starzenie się ludności, starość demograficzna, miary starości demograficznej, obszary wiejskie, obszary miejskie

Key words: population ageing, demographic ageing, measures of demographic ageing, rural areas, urban areas

S y n o p s i s. Celem pracy było określenie przestrzennego zróżnicowania poziomu starości demograficznej oraz określenie dynamiki procesu starzenia się populacji mieszkańców terenów wiejskich na tle przebiegu tego procesu w miastach w Polsce. Badaniami objęto lata 2000-2015. Wykorzystano miary starości demograficznej w ujęciu statycznym i dynamicznym. Stwierdzono znaczne zróżnicowanie poziomu starości demograficznej i procesu starzenia się ludności w układzie przestrzennym oraz w przekroju miasto-wieś. Na obszarach wiejskich zaobserwowano niższy stopień zaawansowania starości demograficznej oraz mniejszą dynamikę tego procesu aniżeli w miastach.

WPROWADZENIE

Od kilkudziesięciu lat w Polsce i na świecie zachodzą bardzo istotne zmiany ludnościowe, których dynamika i kierunek budzą wiele obaw. Spadek wskaźnika urodzeń przy jednoczesnym wydłużaniu się życia nieuchronnie prowadzą do starzenia demograficznego, czyli stale wzrastającego udziału ludzi starych w ogólnej liczbie ludności [Urbaniak i in. 2015, s. 9]. Negatywne konsekwencje tego procesu dotyczą wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego. Zmiany demograficzne wpływają na kondycję gospodarki, na system zabezpieczenia emerytalnego, rynek pracy, funkcjonowanie przedsiębiorstw, rynek dóbr i usług konsumpcyjnych. Z tego względu zainteresowanie problematyką starzenia się populacji jest bardzo duże i z pewnością będzie się jeszcze zwiększać w miarę nasilania się negatywnych przeobrażeń w strukturze wieku ludności [Jurek 2012, s. 8].

Postęp starzenia się społeczeństwa jest nieuchronny. Zgodnie z prognozami demograficznymi Eurostatu, odsetek ludności w wieku co najmniej 65 lat, który w 2015 r. wynosił w Polsce 17,0%, wzrośnie do 2060 r. do poziomu 34,5% i będzie jednym z najwyższych w całej Unii Europejskiej. Polska przekroczy także średnią unijną, jeśli chodzi o odsetek ludności w wieku co najmniej 80 lat. W ciągu pięćdziesięciu lat odsetek ten wzrośnie prawie czterokrotnie i w 2060 r. wyniesie 12,3% [Pelc 2011]. Tak drastyczne przeobrażenia

struktury wieku ludności muszą wywołać poważne skutki zarówno społeczne, jak i ekonomiczne. Problematyka zmian stanu i struktury ludności jest więc niezwykle ważna i musi być uwzględniana w krajowej polityce społeczno-gospodarczej [Kłós, Russel 2016, s. 8].

Ze względu na coraz bardziej pogłębiający się proces starzenia się ludności oraz znaczenie skutków tego procesu dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju istotna jest analiza zjawiska, zarówno z punktu widzenia jego zaawansowania, dynamiki, jak i przestrzennego zróżnicowania. W literaturze przedmiotu badania tego procesu prowadzono często w wymiarze regionalnym lub lokalnym. Jednak warto zwrócić uwagę na odmienną strukturę wieku ludności w miastach i na wsi, co sprawia, iż konieczne jest prowadzenie analiz w przekroju miasto-wieś. Rozpoznanie procesu starzenia się ludności i analiza przyczyn tego zjawiska może pomóc w dostosowaniu zróżnicowania działań łagodzących niekorzystne jego następstwa.

Badania zjawiska starzenia się ludności mogą być prowadzone w układzie statycznym, tj. zmierzając do określenia stanu zaawansowania starości demograficznej na danym obszarze w określonym momencie, bądź w układzie dynamicznym – prowadzącym do określenia zmian w tym zakresie [Kurek 2008, s. 7].

Celem opracowania jest określenie przestrzennego zróżnicowania poziomu starości demograficznej oraz określenie dynamiki procesu starzenia się populacji mieszkańców terenów wiejskich na tle przebiegu tego procesu w miastach w Polsce. Porównań dokonano, przyjmując za jednostkę terytorialną województwo. Analizę statyczną przeprowadzono dla 2000 r. oraz 2015 r., natomiast analizę dynamiczną w latach 2000-2015, prowadząc rozważania odrębnie dla populacji ludności wiejskiej oraz miejskiej. Materiał empiryczny pochodził z roczników demograficznych z lat 2001, 2006 i 2016 publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny w Warszawie.

METODA BADAŃ

Do oceny stopnia zaawansowania starości demograficznej w ujęciu statycznym (w danym momencie t) w niniejszym opracowaniu wykorzystano następujące charakterystyki ilościowe:

- współczynnik starości W_s , będący wskaźnikiem struktury określającym udział ludności zaliczonej do populacji w starszym wieku w ogólnej liczbie ludności,
- indeks starości demograficznej I_s , określający obciążenie grupą najstarszą grupy najmłodszej.

Przyjmując za próg starości 65 lat, natomiast za wiek osób należących do grupy najmłodszej 0-14 lat, powyższe miary to [Kurkiewicz 2010, s. 130]:

$$W_s = \frac{L_{65+}}{L} \cdot 100\%, \quad I_s = \frac{L_{65+}}{L_{0-14}} \cdot 100 \quad (1), (2)$$

gdzie: L – liczba ludności ogółem w momencie t , L_{65+} – liczba ludności w wieku 65 lat i więcej w momencie t , L_{0-14} – liczba ludności w wieku 0-14 lat w momencie t .

Wskaźnik struktury W_s określany jest jako stopa starości i wskazuje, jaki procent ogólnej liczby ludności stanowi ludność w starszym wieku. Według zmodyfikowanej skali ONZ stosowanej współcześnie do pomiaru stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności, populację uznaje się za starą, gdy udział ludności w wieku 65 lat i więcej wynosi

od 14 do 21%, natomiast gdy udział ten przekracza 21%, populacja określana jest jako hiperstara. Za populację młodą uznawana jest ta, dla której odsetek osób w wieku 65 lat i więcej jest niższy od 4%, za dojrzałą, gdy odsetek ten wynosi od 4 do 7%, za starzejącą się – od 7 do 14% [Jurek 2012, s. 22].

Indeks starości demograficznej I_s bazuje na relacji pomiędzy liczebnością grupy najstarszej (w wieku 65 lat i więcej) i grupy najmłodszej (w wieku 0-14 lat). Jeśli przyjąć umownie populację osób najstarszych jako populację dziadków, natomiast populację osób najmłodszych jako populację wnuków, to indeks starości demograficznej należy zinterpretować jako liczbę dziadków przypadającą na 100 wnuków. Im wartość indeksu starości demograficznej I_s jest wyższa, tym starsze jest społeczeństwo, ponieważ większa liczba ludności najstarszej przypada na określoną liczbę osób najmłodszych. Właściwa starość demograficzna populacji rozpoczyna się wówczas, gdy grupa wiekowa 0-14 lat staje się mniej liczna od grupy osób w wieku 65 lat i więcej [Kowaleski 2011, s. 24].

Do pomiaru stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności w ujęciu dynamicznym (w określonym przedziale czasu) wykorzystano wskaźnik starzenia się demograficznego W_{sd} bazujący na punktowych różnicach pomiędzy udziałami ludności młodej i starej, zaproponowany przez Zbigniewa Długosza [Długosz 1998]:

$$W_{sd} = [U_{0-14,t} - U_{0-14,t+n}] + [U_{65+,t+n} - U_{65+,t}] \quad (3)$$

gdzie: $U_{0-14,t}$ – udział ludności w wieku 0-14 lat w liczbie ludności ogółem na początku badanego okresu, $U_{0-14,t+n}$ – udział ludności w wieku 0-14 lat w liczbie ludności ogółem na końcu badanego okresu, $U_{65+,t}$ – udział ludności w wieku 65 lat i więcej w liczbie ludności ogółem na początku badanego okresu, $U_{65+,t+n}$ – udział ludności w wieku 65 lat i więcej w liczbie ludności ogółem na końcu badanego okresu.

Powyższe udziały wyrażono ułamkowo (wielkości w zakresie od 0 do 1). Wartości wskaźnika W_{sd} większe od zera wskazują na starzenie się populacji, przy tym im wyższe są wartości tego wskaźnika, tym większa jest dynamika procesu starzenia się społeczeństwa. Ujemne wartości wskaźnika W_{sd} świadczą o odmładzaniu się populacji – tym bardziej intensywnym, im wartości wskaźnika są mniejsze.

WYNIKI BADAŃ

Liczba ludności Polski w ciągu badanych szesnastu lat utrzymywała się na zbliżonym poziomie i w 2015 r. wynosiła 38 437 tys. osób, z czego 60,3% stanowiła ludność zamieszkująca miasta, natomiast 39,7% ogółu ludności to mieszkańcy wsi (tab. 1.).

Tabela 1. Ludność Polski według miejsca zamieszkania w latach 2000-2015

Miejsce zamieszkania	Liczba ludności w roku [tys. osób]			
	2000	2005	2010	2015
Miasto	23 670	23 424	23 429	23 166
Wieś	14 584	14 733	15 101	15 271
Ogółem	38 254	38 157	38 530	38 437

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik demograficzny 2016].

W latach 2000-2015 zaznaczył się stopniowy wzrost liczby osób mieszkających na wsi, a także wzrost ich udziału w liczbie ludności ogółem. W tym czasie liczba ludności wiejskiej (zamieszkującej na obszarach wiejskich) zwiększyła się o prawie 690 tys., przy jednoczesnym wzroście jej udziału w liczbie ludności ogółem o 1,6 p.p. Wzrostowi temu towarzyszył spadek liczby ludności w miastach o ponad 500 tys. osób. Zmiany te potwierdzają, iż w ostatnich latach nastąpiło odwrócenie wcześniejszej, w przeważającej mierze jednokierunkowej migracji ze wsi do miast. Obecnie w migracjach między miastem a wsią występuje przewaga przemieszczeń na wieś, co związane jest ze zjawiskiem suburbanizacji [Rakowska 2011, s. 7]. Wieś coraz częściej zaczyna być miejscem zamieszkania ludności pracującej w miastach.

O ile w przekroju czasowym struktura ludności Polski ze względu na miejsce zamieszkania jest stosunkowo stabilna, o tyle w przekroju terytorialnym obserwuje się znaczne zróżnicowanie tej struktury (tab. 2.). W układzie województw w 2015 r. najwyższym odsetkiem ludności wiejskiej, wynoszącym ponad 50%, charakteryzowały się województwa położone w południowo-wschodniej Polsce: województwo podkarpackie (58,7%), świętokrzyskie (55,4%), lubelskie (53,8%), małopolskie (51,5%). Najniższy zaś odsetek ludności wiejskiej zaobserwowano w województwach śląskim (22,9%) oraz dolnośląskim (30,8%), co związane jest z dużym stopniem uprzemysłowienia tej części kraju.

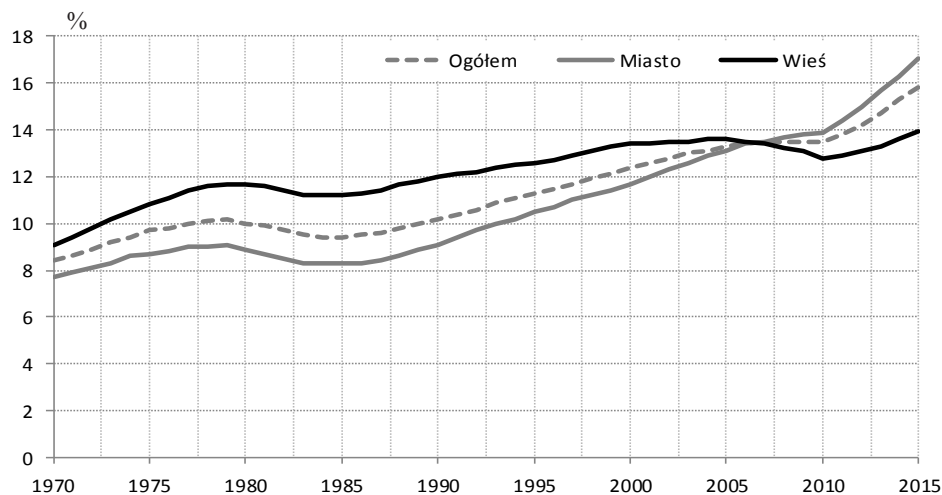
Poziom starości demograficznej w najprostszy sposób można określić, wyznaczając współczynnik starości, tj. udział osób w wieku 65 lat i więcej w liczbie ludności ogółem. Zmiany tego udziału obserwowane w latach 1970-2015 wskazują na silne starzenie się zarówno mieszkańców wsi, jak i miast (rys. 1.). O ile w 1970 r. udział najstarszej grupy

Tabela 2. Ludność Polski według miejsca zamieszkania w 2015 r.

Województwo	Liczba i struktura ludności według miejsca zamieszkania				
	ogółem	miasto	wieś	miasto	wieś
	[tys. osób]			[%]	
Polska	38 437,2	23 166,4	15 270,8	60,3	39,7
mazowieckie	5 349,1	3 438,2	1 910,9	64,3	35,7
śląskie	4 570,8	3 525,3	1 045,6	77,1	22,9
wielkopolskie	3 475,3	1 906,9	1 568,4	54,9	45,1
małopolskie	3 372,6	1 634,9	1 737,7	48,5	51,5
dolnośląskie	2 904,2	2 009,0	895,3	69,2	30,8
łódzkie	2 493,6	1 572,9	920,7	63,1	36,9
pomorskie	2 307,7	1 486,7	821,0	64,4	35,6
lubelskie	2 139,7	9 88,0	1 151,7	46,2	53,8
podkarpackie	2 127,7	877,7	1 250,0	41,3	58,7
kujawsko-pomorskie	2086,2	1244,1	842,1	59,6	40,4
zachodniopomorskie	1710,5	1172,8	537,7	68,6	31,4
warmińsko-mazurskie	1439,7	850,4	589,3	59,1	40,9
świętokrzyskie	1257,2	561,2	696,0	44,6	55,4
podlaskie	1188,8	719,9	468,9	60,6	39,4
lubuskie	1018,1	661,3	356,8	65,0	35,0
opolskie	996,0	517,2	478,8	51,9	48,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik demograficzny 2016].

społeczeństwa był stosunkowo niski i wynosił dla ogółu mieszkańców Polski zaledwie 8,4%, o tyle w 2015 r. osiągnął poziom 15,8%, w tym w subpopulacji ludności wiejskiej – 14,0%, natomiast w subpopulacji ludności miejskiej – 17,0%. Wielkości te wskazują, że ludność Polski jest populacją w znacznym stopniu zaawansowaną w procesie starzenia się, przy czym większą dynamikę tego procesu obserwuje się w miastach. Należy przy tym zaznaczyć, że do 2007 r. mieszkańcy wsi byli starsi niż mieszkańcy miast (odsetek osób w wieku 65+ na wsi był wyższy niż w mieście), po czym w 2007 r. nastąpiło odwrócenie tej relacji utrzymujące się do 2015 r.

Rysunek 1. Udział osób w wieku 65+ według miejsca zamieszkania w latach 1970-2015 w Polsce
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik demograficzny 2016].

W tabeli 3. porównano poziom starości demograficznej oraz dynamikę procesu starzenia się mieszkańców miast i wsi w poszczególnych województwach na podstawie zmian punktowych wartości współczynnika starości demograficznej (odsetka osób w wieku 65+) w 2000 r. i 2015 r. Na terenach wiejskich w 2000 r. ogółem w Polsce odsetek osób w wieku 65+ wynosił 13,4% i był wyższy o 1,7 p.p. niż odpowiedni odsetek w miastach. Natomiast w 2015 r. wyższym stopniem zaawansowania starości demograficznej charakteryzowały się obszary miejskie. W odniesieniu do mieszkańców miast współczynnik starości wynosił w 2015 r. 17,0%, podczas gdy na wsi przyjął wartość zaledwie 14,0%. Zaobserwowane tendencje wskazują na większą dynamikę procesu starzenia się w miastach aniżeli na wsi. Do województw o najwyższym odsetku osób starszych zamieszkujących obszary wiejskie należą województwa wschodnie: podlaskie (18,4% w 2000 r. i 17,8% w 2015 r.) i lubelskie (16,8% w 2000 r. i 16,3% w 2015 r.) a także województwa świętokrzyskie i łódzkie. Natomiast najniższym odsetkiem starszej ludności charakteryzowały się województwa północne: pomorskie (9,2% w 2000 r. i 10,4% w 2015 r.), zachodniopomorskie (10,8% w 2000 r. i 12,1% w 2015 r.) oraz warmińsko-mazurskie (10,9% w 2000 r. i 12,1% w 2015 r.). Na terenach miejskich delimitacja województw ze względu na stopień zaawansowania starości demograficznej była odmienna. W odniesieniu do ludności zamieszkującej miasta najstarszymi demograficznie województwami były: łódzkie, świętokrzyskie i dolnośląskie, natomiast najmłodszymi: podlaskie, warmińsko-mazurskie i podkarpackie.

Tabela 3. Współczynnik starości demograficznej W_s [%] (odsetek osób w wieku 65+) w miastach i na wsi w latach 2000 i 2015

Województwo	Współczynnik starości demograficznej			
	miasto		wieś	
	2000	2015	2000	2015
Polska	11,7	17,0	13,4	14,0
dolnośląskie	12,4	17,7	12,7	12,9
kujawsko-pomorskie	11,4	17,0	11,7	12,8
lubelskie	10,1	16,5	16,8	16,3
lubuskie	10,4	15,9	11,6	12,6
łódzkie	13,5	18,6	16,0	16,1
małopolskie	12,3	17,3	12,5	13,4
mazowieckie	13,4	17,2	14,7	14,4
opolskie	10,7	17,6	12,8	15,2
podkarpackie	10,1	15,7	13,3	14,3
podlaskie	10,2	14,9	18,4	17,8
pomorskie	11,6	17,0	9,2	10,4
śląskie	11,2	17,2	12,7	14,8
świętokrzyskie	11,6	18,4	16,1	16,2
warmińsko-mazurskie	10,3	15,4	10,9	12,1
wielkopolskie	11,3	16,4	11,3	12,4
zachodniopomorskie	11,2	16,9	10,8	12,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników demograficznych 2001 i 2016.

Porównując zmiany wartości tego współczynnika, które nastąpiły w okresie badanych szesnastu lat, stwierdzić należy, że we wszystkich województwach zmiany te były znacznie większe w miastach aniżeli na wsi, co wskazuje na większą dynamikę procesu starzenia się w miastach niż na wsi. W odniesieniu do mieszkańców miast we wszystkich województwach nastąpił wzrost odsetka osób starszych i wyniósł średnio 5,5 p.p. (dla mieszkańców miast w Polsce ogółem wzrost ten wyniósł średnio około 5,3 p.p.). Do województw, w których wzrost odsetka osób w wieku 65+ zamieszkujących miasta był najwyższy, zaliczyć należy województwa: opolskie (wzrost o 6,9 p.p.), świętokrzyskie (wzrost o 6,8 p.p.), lubuskie (wzrost o 6,4).

W odniesieniu do mieszkańców wsi zmiany wartości współczynnika starości demograficznej były znacznie mniejsze i średnio dla Polski wartość ta wzrosła zaledwie o 0,6 p.p. Największy wzrost odsetka osób starszych zamieszkujących obszary wiejskie zaobserwowano w województwach opolskim (wzrost o 2,4 p.p.) oraz śląskim (wzrost o 2,1 p.p.). Korzystną sytuację, z punktu widzenia starości demograficznej, polegającą na spadku odsetka osób starszych zaobserwowano w przypadku województw: mazowieckiego (spadek o 0,3 p.p.), lubelskiego (spadek o 0,5 p.p.) i podlaskiego (spadek o 0,6 p.p.).

Proces starzenia się populacji nie może być rozważany tylko w odniesieniu do ludności w starszym wieku. Waga tej zbiorowości w całej strukturze nie jest jednakowa, nawet jeśli wskaźnik starości demograficznej przyjmuje zbliżone wartości. Aby pełniej oddać obraz sytuacji demograficznej, konieczne jest uwzględnienie udziału populacji dzieci i młodzieży. Możliwość tę daje indeks starości demograficznej, wyrażający liczbę osób w wieku przynajmniej 65 lat w przeliczeniu na liczbę osób w wieku 0-14 lat. Z właściwą starością demograficzną populacji mamy do czynienia, gdy indeks starości demograficznej (I_s) przekracza wartość 100, tj. grupa wiekowa 0-14 lat jest mniej liczna niż grupa ludności w wieku 65 lat i więcej [Kurkiewicz 2010, s. 129].

Ocena poziomu starości demograficznej za pomocą indeksu starości demograficznej (tab. 4.) pozwala stwierdzić, że dla mieszkańców wsi poziom ten jest niższy niż dla mieszkańców miast, zarówno w 2000 r., jak i 2015 r. Na terenach miejskich obciążenie najmłodszej grupy wiekowej grupą najstarszą jest znaczne, przy czym w latach 2000-2015 zaobserwowano niepokojąco wysoki wzrost tego obciążenia. O ile w 2000 r. na obszarach miejskich indeks starości demograficznej kształtował się w zakresie od 51 (w województwie

Tabela 4. Indeks starości demograficznej I_s w miastach i na wsi w latach 2000 i 2015

Województwo	Indeks starości demograficznej			
	miasto		wieś	
	2000	2015	2000	2015
Polska	68	121	60	85
dolnośląskie	77	133	60	82
kujawsko-pomorskie	64	123	51	76
lubelskie	55	119	79	106
lubuskie	57	109	52	78
łódzkie	87	141	79	104
małopolskie	72	123	53	77
mazowieckie	85	114	67	86
opolskie	61	138	65	112
podkarpackie	52	112	57	90
podlaskie	51	106	87	121
pomorskie	66	116	36	54
śląskie	67	126	63	96
świętokrzyskie	68	145	77	110
warmińsko-mazurskie	54	108	45	72
wielkopolskie	63	112	49	70
zachodniopomorskie	65	125	47	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników demograficznych 2001 i 2016.

podlaskim) do 87 (w województwie łódzkim), o tyle w 2015 r. indeks ten we wszystkich województwach przekroczył wartość 100, co oznacza, że liczba osób starszych (65 lat i więcej) przewyższyła liczbę dzieci w wieku 0-14 lat. W odniesieniu do mieszkańców miast alarmująco wysoką wartość indeksu starości demograficznej w 2015 r. odnotowano w województwach: świętokrzyskim (145), łódzkim (141) i opolskim (138), natomiast najniższą – w podlaskim (106) i warmińsko-mazurskim (108). Zatem wszystkie miasta w 2015 r. można uznać za demograficznie stare.

Na terenach wiejskich stosunkowo korzystną sytuację z punktu widzenia obciążenia grupy najmłodszej grupą najstarszą obrazuje wartość indeksu starości demograficznej, która w 2000 r. średnio dla Polski wynosiła tu zaledwie 60, natomiast w 2015 r. wzrosła do poziomu 85. Jednak o ile w 2000 r. indeks starości nie przekroczył w żadnym województwie wartości 87, o tyle w 2015 r. najwyższe wartości tego parametru przekraczały 100, co zaobserwowano w województwach: podlaskim (121), opolskim (112), świętokrzyskim (110), lubelskim (106) i łódzkim (104). Najwyższą wartość indeksu starości odnotowano w województwie podlaskim, zarówno w 2000 r., jak i 2015 r. Natomiast do województw o najniższych wartościach tego parametru w 2015 r. należy zaliczyć województwa: pomorskie (54), wielkopolskie (70), warmińsko-mazurskie (72), zachodniopomorskie (74)

Tabela 5. Wskaźnik starzenia się demograficznego W_{sd} w miastach i na wsi w latach 2000-2015

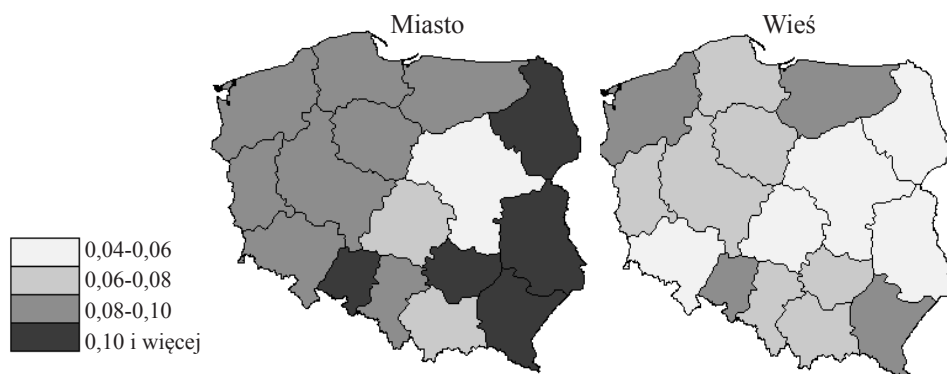
Województwo	Wskaźnik starzenia się demograficznego							
	2000- 2005	2005- 2010	2010- 2015	razem	2000- 2005	2005- 2010	2010- 2015	razem
	miasto				wieś			
Polska	0,04	0,01	0,03	0,08	0,04	0,01	0,02	0,06
dolnośląskie	0,04	0,01	0,03	0,08	0,03	0,00	0,02	0,05
kujawsko-pomorskie	0,04	0,02	0,04	0,10	0,03	0,01	0,03	0,07
lubelskie	0,05	0,02	0,04	0,11	0,03	0,01	0,02	0,05
lubuskie	0,04	0,01	0,03	0,09	0,03	0,01	0,03	0,07
łódzkie	0,03	0,01	0,03	0,08	0,03	0,01	0,02	0,05
małopolskie	0,04	0,02	0,02	0,08	0,04	0,01	0,02	0,07
mazowieckie	0,03	0,00	0,01	0,04	0,03	0,00	0,01	0,05
opolskie	0,05	0,03	0,04	0,12	0,06	0,01	0,02	0,09
podkarpackie	0,06	0,02	0,03	0,11	0,04	0,02	0,02	0,08
podlaskie	0,05	0,03	0,03	0,11	0,03	0,01	0,02	0,06
pomorskie	0,04	0,01	0,03	0,08	0,04	0,01	0,02	0,08
śląskie	0,05	0,02	0,03	0,09	0,04	0,01	0,01	0,07
świętokrzyskie	0,05	0,02	0,04	0,11	0,03	0,01	0,02	0,06
warmińsko-mazurskie	0,05	0,02	0,03	0,10	0,04	0,02	0,03	0,08
wielkopolskie	0,04	0,01	0,03	0,08	0,03	0,01	0,02	0,06
zachodniopomorskie	0,04	0,01	0,04	0,09	0,04	0,02	0,03	0,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników demograficznych 2001, 2006, 2016.

i kujawsko-pomorskie (51). Tak więc w odniesieniu do mieszkańców wsi w większości województw właściwa starość demograficzna nie została jeszcze osiągnięta.

Wyznaczenie zmian indeksu starości demograficznej w latach 2000-2015 pozwala ocenić stopień zaawansowania procesu starzenia. Województwem charakteryzującym się największą zmianą wartości indeksu starości na obszarach wiejskich było województwo opolskie (wzrost indeksu o 48), natomiast stosunkowo niewielkie zmiany wartości tego indeksu (w zakresie od 18 do 24) zaobserwowano w województwach: pomorskim, mazowieckim, wielkopolskim i dolnośląskim.

Syntetyczne określenie stopnia zaawansowania procesu starzenia w ujęciu dynamicznym możliwe jest poprzez użycie wskaźnika starzenia się demograficznego W_{sd} , który uwzględnia jednoczesne zmiany liczebności populacji najstarszej jak i najmłodszej. W tabeli 5. przedstawiono poziom tego wskaźnika dla poszczególnych województw dla terenów miast oraz wsi, natomiast na rysunku 2. stosowne kartogramy. Wskaźnik W_{sd} został wyznaczony dla okresu 2000-2015 w podziale na trzy podokresy (2000-2005, 2005-2010 i 2010-2015). Kształtowanie się wartości tego wskaźnika pozwala stwierdzić, że dynamika procesu starzenia się ludności była mniejsza na wsi niż w miastach. Średnio dla Polski dla okresu 2000-2015 wartość ta wynosiła około 0,06 dla mieszkańców wsi oraz około 0,08 – dla mieszkańców miast.

Rysunek 2. Wskaźnik starzenia się demograficznego W_{sd} w latach 2000-2015 r. w miastach i na wsi
Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników demograficznych 2001, 2006, 2016.

Na obszarach miejskich największą intensywność starzenia się odnotowano w województwach: opolskim, świętokrzyskim oraz w województwach wschodnich: podkarpackim, lubelskim i podlaskim, gdzie wskaźnik starzenia się demograficznego przekroczył wartość 0,1, co wskazuje na gwałtowny proces starzenia się demograficznego tych rejonów. Spowolnionym starzeniem się w przypadku rejonów miejskich charakteryzowało się jedynie województwo mazowieckie, gdzie wskaźnik W_{sd} przyjął wartość około 0,04.

Proces starzenia się ludności wiejskiej przebiegał mniej intensywnie niż w przypadku ludności miejskiej, gdyż w żadnym z województw wskaźnik W_{sd} nie przekroczył wartości 0,09, a średni poziom tego wskaźnika dla Polski kształtował się na poziomie około 0,06. Należy zauważyć, iż niższy na wsi niż w mieście poziom dynamiki starzenia się ludności może być wynikiem wcześniejszego większego zaawansowania starości społeczeństwa

terenów wiejskich [Długosz 1998, s. 24]. Najsilniej proces starzenia się ludności wiejskiej przebiegał w województwach: opolskim, warmińsko-mazurskim, podkarpackim, zachodniopomorskim i pomorskim (wskaźnik W_{sd} przyjmował tu wartości z zakresu 0,08-0,09), najwolniej zaś starzeli się mieszkańcy rejonów wiejskich w województwach: łódzkim, mazowieckim, lubelskim, dolnośląskim i podlaskim (wskaźnik W_{sd} przyjmował wartości z zakresu 0,05-0,06).

Warto podkreślić, że w latach 2000-2015 dynamika procesu starzenia się była największa w pierwszym podokresie (2000-2005), natomiast po 2005 r. wyraźnie zmniejszyła się, szczególnie w przypadku mieszkańców wsi, co należy uznać za zjawisko pozytywne, gdyż może wskazywać na rosnący potencjał demograficzny terenów wiejskich.

PODSUMOWANIE

1. Obszary wiejskie i miejskie w latach 2000-2015 charakteryzowały się postępującym procesem starzenia, przy czym na wsi zaobserwowano niższy stopień zaawansowania starości demograficznej oraz mniejszą dynamikę tego procesu aniżeli w miastach. Korzystniejsza sytuacja demograficzna mieszkańców wsi wynika głównie z modelu rodziny oraz związana jest ze zjawiskiem suburbanizacji. Wieś coraz częściej pełni funkcje mieszkaniowe dla osób, które w mieście pracują, ale mieszkają na wsi.
2. Stopień zaawansowania starości demograficznej (mierzony współczynnikiem starości) na terenach wiejskich największy odnotowano w województwach: podlaskim, lubelskim i świętokrzyskim, natomiast najmniejszy – w województwach pomorskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim. W odniesieniu do obszarów miejskich wiekowo najstarsza ludność zamieszkuje województwa łódzkie, świętokrzyskie i dolnośląskie, natomiast najmłodsza – podlaskie, warmińsko-mazurskie i podkarpackie. Tak więc tradycyjny podział Polski w zakresie starości demograficznej na „młodsze ziemie północne” i „starsze ziemie wschodnie” mierzony udziałem osób w wieku 65+ dotyczy jedynie mieszkańców wsi.
3. Największą dynamikę starzenia się ludności wiejskiej zaobserwowano w województwach: opolskim, podkarpackim, warmińsko-mazurskim oraz zachodniopomorskim. Należy zaznaczyć, iż są to województwa o wysokim potencjale przyrodniczym, dlatego wiejskie obszary tych województw stanowią wysokiej jakości przestrzeń do zamieszkania, szczególnie dla osób w starszym wieku. Najniższym tempem starzenia charakteryzowały się województwa środkowo-wschodnie i wschodnie.
4. W odniesieniu do ludności zamieszkującej obszary miast największą dynamikę starzenia demograficznego zanotowano w województwach: opolskim, świętokrzyskim oraz położonych przy wschodniej granicy kraju, najmniejszą natomiast – w województwie mazowieckim. Stosunkowo wolno postępujący proces starzenia się ludności miejskiej w województwie mazowieckim może być zdeterminowany poziomem migracji do stolicy młodych osób w celu podjęcia pracy lub kształcenia.
5. Starzenie się ludności jest procesem wyraźnie zróżnicowanym nie tylko przestrzennie, ale również w przekroju miasto-wieś. Bieżąca ocena sytuacji demograficznej na poszczególnych obszarach może być pomocna w określaniu i usuwaniu negatywnych następstw tego procesu oraz dostosowaniu instrumentów wspierania rozwoju społeczno-gospodarczego w wymiarze lokalnym i regionalnym.

LITERATURA

- Długosz Zbigniew, 1998: *Próba określenia zmian starości demograficznej Polski w ujęciu przestrzennym*. „Wiadomości Statystyczne”, nr 3, s. 15-27.
- Jurek Łukasz, 2012: *Ekonomia starzejącego się społeczeństwa*. Wydawnictwo Difin SA, Warszawa, s. 8, 22, 33.
- Kłos Bożena, Piotr Russel (red.), 2016: *Przemiany demograficzne w Polsce i ich społeczno-ekonomiczne konsekwencje*. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, s. 8.
- Kowaleski Jerzy T. (red.), 2011: *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności Polski. Przyczyny, etapy, następstwa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 24.
- Kurek Sławomir, 2008: *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, s. 7.
- Kurkiewicz Jolanta (red.), 2010: *Procesy demograficzne i metody ich analizy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, s. 128-130.
- Pelc Paweł, 2011: *Eurostat opublikował prognozy demograficzne do 2060 roku. Tak wygląda katastrofa demograficzna*. <http://3obieg.pl>, dostęp: październik 2016.
- Rakowska Joanna, 2011: *Zmiany demograficzne na obszarach wiejskich Polski*. „Wieś Jutra”, nr 11/12, Warszawa, s. 7-10.
- Rocznik Demograficzny* 2001, 2006, 2016. GUS, Warszawa.
- Urbaniak Bogusława, Alina Gładzicka-Janowska, Joanna Żyra, Lidia Kaliszczak, Agnieszka Piekutowska, Ewa Rollnik-Sadowska, Ewa Sobolewska-Poniedziałek, Anna Niewiadomska, Maria Gagacka, 2015: *Socjoekonomika starzenia się współczesnych społeczeństw*. Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa, s. 111-127.

Ewa Wasilewska

DEMOGRAPHIC AGEING OF RURAL AREAS AND ITS DIVERSITY

Summary

The aim of this paper was denominating of the spatial diversity of the level of demographic ageing and the dynamics of the ageing process of population in the rural areas against the background of this process in cities in Poland. The investigations were conducted for the period of 2000 to 2015. Old age demographic measures were used in static and dynamic terms. There was a considerable variation in the demographic ageing and ageing of the population in the spatial system and in the city-countryside cross-section. A lower level of demographic ageing and a lower dynamics of this process have been observed in rural areas than in cities.

Adres do korespondencji:

Dr Ewa Wasilewska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa

tel. (22) 593 41 47

e-mail: ewa_wasilewska@sggw.pl